

SOSYOLOJİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DEĞER VE TUTUMLARI

Doç. Dr. Aytül KASAPOĞLU

1. GİRİŞ

Öğrencilerin sahip oldukları değer ve tutumların belirlenmesi, sosyal psikoloji ve eğitim sosyolojisinin yansırı bilgi sosyolojisinin de ilgi ve araştırma alanına girmektedir. Örneğin, ekonomik, sosyal ve kültürel kapital (sermaye) kavramlarını geliştiren ve bunlar arasında ayırım yapan Fransız bilgi sosyologu Bourdieu (1969)'ye göre, eğitim sistemi kültürel sermayenin miras alman bölümünü köktenci bir şekilde değiştirmekten çok, onu yeniden üretmek ve yeniden yaratmak eğilimindedir. Kültürel kapital bir biçimiyle aile aracılığıyla hakim kültürle sağlanan bir ilişki olarak kültürel geçmiştir. Sosyal kapital ise aile, akrabalık vb. yakın ilişkileri içerir (Ringer, 1990, s. 279).

Bourdieu (1969)'nun ayırımında sermayenin bu üç alanı tam bir paralellik içinde dağıtılmış olmayabilir. Ekonomik sermayesi zayıf olanlar genellikle sosyal ve kültürel sermaye alanında da fakir olabilirken, ekonomik sermayesinden daha zengin kültürel sermayeye sahip veya tam tersi gruplar bulunabilmektedir." örneğin, çağdaş Fransız toplumunun sosyal piramidinde kültürel ve ekonomik sermaye, simetri ekseninde bir ölçüde birbirinden ayrılmıştır (Ringer, 1990, s. 280).

Türk toplumunda da sosyal, kültürel birikim ya da sermaye (kapital) ekonomik alandan daha zengin bir görünümündedir. Ancak bu konularda yapılan araştırmalar tam anlamıyla yeterli değildir. Daha çok sayıda ve değişik alt-kültürde araştırmaya gereksinme vardır. Bunlardan biri de akademik kültürdür. Çünkü akademik kültür, Ringer (1990)'ın de belirttiği gibi, daha geniş bir sosyo-kültürel sistemin bir parçasıdır. Çeşitli alanlarda ve gruplarda-örneğin sosyoloji eğitiminde -akademik alt kültürü betimlemek, daha geniş hakim kültürü anlamanın bir aracı olabilir. Dar anlamda tanımlandığında akademik kültür, bir entellektüel alan veya alt-alandır. Öğretimin akademik uygulaması, öğrenme,

araştırma ve bunların sosyal önemi hakkında birbiriyle ilişkili ve açık inançların bir şebekesidir (net work). Geniş anlamında tanımlandığında akademik kültür, bu inançlarla birlikte uygulamaları, kurumları ve sosyal ilişkileri içerir. Açıkça ifade edilen inançlar olarak dar anlamdaki akademik kültür, daha geniş anlamından bağımsız olarak tam anlamıyla kavranamaz (s. 279).

Mesleki eğitim veren kuruluşlar, bilgi ve beceri kadar, o mesleğe ilişkin değer ve tutumların ilk kazandırıldığı yerler olarak sosyal bilimcilerin ilgisini çekmektedir. Eğitimin öğrenci tutumları üzerinde etkisini araştıran çalışmalar oldukça eski tarihlere dayanmaktadır (Newcomb, 1943; Walton, 1967; s. 330). Ayrıca Türkiye'de de bunun örnekleri bulunmaktadır (Eserpek, 1981; Başaran, 1986; 1990; Kasapoğlu, 1987).

Öğrencilerin, ileride oynayacakları mesleki rollerini öğrenmeleri "erişkin sosyalleşmesi" bağlamında, sosyal yapıda ortaya çıkan sosyal rolleri meydana getiren değerler, tutumlar beceri ve davranış kalıplarının kazanılmasını içermektedir. Erişkin sosyalleşmesi kuşkusuz eğitim ve öğretimden daha fazlasıdır. Bu yüzden de, Tezcan (1981;)’in da belirttiği gibi, eğitim sosyolojisi sadece okullaşma ile ilgilenmeyip, yaşam boyunca toplumsallaşma ile ilgilenmektedir (s. 13). Merton (1957)'e göre de rolün kazanılmasının iki geniş bölümü vardır: Doğrudan ve dolaylı öğrenme. Doğrudan öğrenme, didaktik bir biçimde işlenen derslerden sağlanırken, dolaylı öğrenme öğretim üyeleriyle, sınıf arkadaşlarıyla ve diğer çevredeki ilgili kişilerle ilişkinin bir yan ürünüdür (s. 41). Örneğin tıpta ilk yıldan başlayarak son sınıfa kadar öğretim üyeleri, bilinçli ve sürekli olarak öğrencileri, bazı tutumlarında yüreklendirirken bazılarında da karşı çıkma girişiminde bulunurlar. Öğrencilere, iyi ve kötüye ilişkin değerler ve tutumlar doğrudan ve açıkça yapılan öğretimler sırasında değil, tıp fakültesinin sosyal çevresinden dolaylı olarak kazandırılmaktadır (Merton, 1957; Eron, 1958; Walton, 1967; Kasapoğlu, 1987). Daha çok tıp alanında yapılmış olan çalışmaların bulguları da zaten formel eğitimden çok, karmaşık bir sosyal yapı olarak fakülte ve bölümlerdeki değerler ikliminin öğrencilerin mesleki gelişiminde çok önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca öğrenciler üzerinde öğretim üyelerinin etkili olduğu ve bu durumun fakültelere göre değişiklikler gösterdiği de bilinmektedir (Rogers, Caplovitz, Glaser, 1960; Kasapoğlu, 1987).

Orta ve yüksek öğretim kuruluşları kültürel mirasın açık olduğu kadar açık olmayan yönlerini gerçekte aktarır, yaşam biçimlerini dav-

ranış tarzlarını algı ve biliş formlarıyla birlikte öğretir, telkin ederler. Öğrettiklerinin çoğu sözlü önergelere indirgenemez. Orta öğretimin müfredat programının kapsam ve organizasyonu, üniversitelerin fakülte ve disiplinlerinin birlikteliği, tanıtım mektubu yazma ve sınav sistemleri, bütün bunlar alışkanlıkların meydana gelmesine yardımcı olan, söylenmeden anlaşılan (ima edilen) bilgileri aktarıcı nitelikler taşırlar (Ringer, 1990, s. 279).

Yukarıda ifade edilenlerin ışığında, değişik fakültelerde öğretim gören sosyoloji öğrencilerinin daha önce geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş bir ölçek aracılığıyla sahip oldukları bazı sosyal değer ve/veya tutumların belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle aşağıda, araştırmanın temel değişkeni olan değer ve tutum kavramları hakkında bilgi verilmiş ve aralarındaki ilişkiler tartışılmıştır.

1.1. Değer ve tutum kavramları

Ozankaya (1980)'ya göre toplumsal değerler bir toplumda ya da toplumsal kümede bireylerin olumlu tepki gösterdikleri düşünceler, kurallar, uygulamalar, özdeksel nesnelere v.b. dir (s. 108). Bazılarına göre de, içinde yaşanılan toplumun etkisi ile bir değerler sistemi oluşur; birey için değerli olan şeyler herkes için de değerlidir ve değerler ulaşılmak istenilen hedefleri temsil ederler (Rokeach, 1968, s. 454).

Rokeach (1973)'a göre değer kavramı sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, siyaset bilim, eğitim, psikiyatri, ekonomi ve tarih v.b. tüm sosyal bilimlerde merkezi bir yer işgal etmelidir (s. 3).

Ayrıca Rokeach (1973), değer kavramının ele alınıp incelenmesi ve tartışılmasının gerekçeleri olarak aşağıdaki sayıtlara yer vermektedir:

a) Bir insanın sahip olduğu değerlerin toplamı görece olarak küçüktür.

b) İnsanlar her yerde aynı değerlere fakat, değişik derecelerde sahiptir.

c) Değerler, değerler sistemi içinde örgütlenmişlerdir.

d) Önceki insan değerlerinin bilinmesi, kültürü, toplumu, onun kurumlarını ve kişiliğinin aslını ortaya koyabilir.

e) İnsan değerlerinin sonuçları her olguda kendini ortaya koyar ve sosyal bilimciler için incelenmesi, anlaşılması çok önemlidir (s. 3).

Tutum kavramının da çok sayıda tanımı yapılmıştır. Allport (1935), onyedinci olan tanımını yapana dek, onaltı tutum tanımı incelediğini: Nelson (1939) ise, otuz tutum tanımı listelediğini belirtmektedir.

Bir çok sosyal psikologun, farklı kuramsal yaklaşımlardan hareket ederek tutumları farklı şekillerde kavramlaştırdığına değinen Kağıtçıbaşı (1976) ise, Smith (1968)'den yararlanarak şu tanımı vermiştir. "Tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimdir (s. 84). "Nitekim Arı (1977, s. 41)'da" tutum, bir kişinin kendisini ilgilendiren bir durum karşısında o husustaki öteki tutum ya da eğilimleri ile tutarlı olarak gösterdiği tepkinin arkasında gizli kalan, o tepkiyi belirleyen, hissi ve fikri faktörleri de içeren bir tavidir" demektedir.

1.1.1. *Değer ve Tutum Kavramlarının Birbirleriyle Olan İlişkisi*

Bazı araştırmacılar tutum ve değerleri eş anlamlı görürken, diğer bazıları ya değerlerin tutumlardan daha temel kavramlar olduğunu ve tutumu etkilediğini savunmakta ya da değerleri, tutumların bir alt bölümü olarak görmektedir.

Aşağıda bu tartışmalara kısaca yer verilmiştir.:

Tutum ve değer kavramları hakkında yaklaşımlardan biri değerleri daha geniş tutumlar olarak tanımlayandır. Bu görüşün temsilcilerinden Allport (1973), tek bir boyut üzerinde birbirini izleyen ve giderek genişleyen noktalar olarak kanı, tutum, ilgi ve değer (en geniş) kavramlarını kullanmaktadır. Lindzey ve Aronson (1969)'a göre, ikinci ve daha ilginç yaklaşım ise, değerleri tutumların bir bölümü olarak kabul etmektir. Bir duruma yönelik tutum, olumlu ya da olumsuz tüm değerlerin ya da amaçların bileşimidir. Onlara göre bu kavramlaştırma, tutum kavramlarının kısa tarihinde defalarca yeniden ortaya konmuştur (s. 151-152).

Newcomb, Turner ve Converse (1965)'da. değeri tutum kavramının özel bir durumu olarak görmüşler ve değer kavramını sadece informel olarak kullanmışlardır. Campbell (1963) ise, her iki kavramı temelde benzer olarak kabul etmiştir (Rokeach, 1973, s. 18).

Rokeach (1968)'a göre ise, belirli bir obje veya ortam çevresinde çok sayıda inancın Örgütlenmesiyle meydana gelen tutum, değerden farklı bir şeydir. O'na göre değer, çok belirli bir tür veya tek bir inancı akla getirir. Örneğin tutumların ölçülmesinde kullanılan Likert ölçeği, aynı obje veya ortama ilişkin inançları temsil eden birçok örnek cüm-

lelerden meydana gelir. Ölçekteki puanlar toplamı alındığında da o kişinin o obje veya ortama ilişkin tercih ettiği veya reddettiği tutumların tek bir indeksi ya da göstergesi elde edilmiş olur. İkinci olarak değer, obje veya ortamdaki üstün ya da aşkın iken, tutum belirli bir obje veya ortam üzerinde odaklaşır. Üçüncü olarak değer herkeşçe kabul edilebilir (satandart) olmasına karşı tutum böyle değildir. Tercih edilen veya edilmeyen olarak değerlendirilen çok sayıda tutum, belki de görece olarak çok az sayıda standart olarak görev yapan değere dayanabilir. Bu yüzden de ancak bir kaç düzine değerden söz edilebilirken binlerce tutum sayılabilir (Rokeach, 1973, s. 18).

Rokeach (1973)'a göre kişiliğin oluşmasında ve bilişsel sistemde değerler daha merkezi bir yer işgal ederler ve bu nedenle de davranışların olduğu kadar tutumların da belirleyicisidirler.

Değerler ve tutumlar konusunda Allport (1961, s. 802-803), tutumların önceden varolan değerlere bağlı olduğunu, Watson (1966, s.s. 215), tutumların değerlerin bir ifadesi olduğunu, Woodruff (1942, s. 33) tutumların değerlerin bir fonksiyonu olduğunu belirtmişlerdir (Rokeach, 1973, s. 18).

Oppenheim (1968)'da tutumların gerisinde bir değer sistemin bulunduğunu ve bu sistemin tutumları etkilediğini ileri sürmüştür. Shaw ve Wright (1967)'a göre ise, bir yerde değerler tutumların duygusal ögesini etkilemektedir (Baysal, 1981, s. 22).

Eserpek (1981)'de, Sherif tarafından tutumların tanımlanmasında değerlerin başlangıç noktası olarak alındığına ve değerlerin bireysel yönüne tutum değinildiğine işaret etmektedir (s. 5).

Bilindiği üzere tutum ve değer kavramları çoğu zaman birbirini yerine ya da Parsons (1964)'da olduğu gibi birarada da kullanılabilir. Bu çalışmada da böyle bir yol izlenmiştir. Araştırma 223 öğrencinin tutumları ölçülerek yürütüldüğü için, tutumlar bireysel olarak değil, karşılaştırma da esas alman gruplar (bölümler ve sınıflar) açısından değerlendirilmiştir. Bu yüzden de kişisel tutum veya kişisel değerler değil, grup tutumları ve değerlerinden söz edildiği açıktır. Nitekim Kağıtçıbaşı (1976, s. 84)'da tutumları bakımından grupların karşılaştırılabilirliğini belirtmektedir.

Ayrıca öğrencilerin değerleri araştırılırken Mach IV değişkeni, Likert tipi tutum ölçeğine dönüştürülmüş olarak kullanılmıştır.

2. AMAÇLAR

Bu araştırmanın genel amacı, araştırmacının daha önce başka öğrenci grupları üzerinde uygulayarak geçerli ve güvenilir bulduğu bir ölçek aracılığı ile sosyoloji öğrencilerinin sahip olduğu değerleri betimlemektir. Bu genel amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır:

a) Sosyoloji öğrencileri, diğer mesleki eğitim gören öğrenci gruplarıyla değer ve tutumları açısından karşılaştırıldığında nasıl bir konumdadır?

b) Belirli bir eğitim programı öğrencilerin değer ve tutumlarını değiştirebilir mi? Diğer bir ifade ile öğrencilerin ilk sınıftan son sınıfa doğru tutumları değişmekte midir?

c) Değerlerde farklılıklara yol açan faktörler nelerdir? (Bölümler arası karşılaştırmalar yapısal; sınıflar arasındaki karşılaştırmalar ise zaman boyutundaki farklılıkları belirlemek amacıyla yapılmıştır).

3. SAYILTI VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada öğrencilerin değer ve tutumlarının ampirik olarak ölçülebileceği kabul edilmiştir. Ayrıca fakülte ve bölümlerin yapısal farklılıkları, öğretimdeki yıl ya da sınıfların da zaman boyutundaki farklılıkları temsil edeceği varsayılmıştır.

Sosyoloji Bölümlerindeki niceliksel ve niteliksel (sosyal ve kültürel) ortam farklılıkları, öğrencilerin değerlerinde farklılıklar meydana getirebilir. Sosyal ilişkiler ve kültürel değerler birbirlerini etkilerler.

Ayrıca bir fakülte ya da bölümde öğretim elemanları ve öğrenciler, bir sosyal sistemin alt bölümleridir. Öğretim elemanları ve öğrenciler, birbirlerine bağlılıkları olan birimlerdir. Öğrencilerin değerleri, öğretim elemanlarınınkilerden soyutlanarak değerlendirilemez. Bu yüzden de öğretim elemanlarının da değerleri mutlaka belirlenmelidir. Fakat bu çalışmada kullanılan türdeki ölçeklerin, eğitimin profesyonellerine uygulamada karşılaşılan güçlükler, dünya bilim literatüründe olduğu gibi bu çalışmada da, araştırmacı üzerinde caydırıcı olmuştur. Ancak, öğrencilere ait bulguların, onların eğitim gördükleri bölümlerin dolaylı bir yansıtıcısı olduğu unutulmamalıdır.

4. METODOLOJİ

Alan araştırması niteliğindeki bu çalışmada sistem yaklaşımı benimsenmiştir. Sosyoloji öğrencilerinin değerleri, bölümler ve sınıflar arasında karşılaştırılarak betimlenmiştir.

Bu çalışmada Mach IV (Machiavellizm) adıyla anılan ve Likert tipinde düzenlenen bir ölçek aracılığıyla bilgi toplanmıştır.

Machiavellizm, bir devletin ya da bir devlet adamının, özellikle dış ilişkilerde, kendi ülkesinin birlik, bağımsızlık ve güvenliği için yararı her türlü hareketi yapabileceği ilkesidir. Ancak Machiavelli'nin, ahlaki siyasete feda ettiği ya da amaçla aracı özdeşleştirdiği, daha doğrusu, amacın her türlü aracı meşru kıldığını savunduğu iddia edilmiştir (Tuncay, 1969, s. 4).

4.1. Araştırmada Kullanılan Ölçek

Ölçekler bilindiği üzere bir grup birbiriyle ilişkili cümlelerden oluşmaktadır ve bu tür bileşik değerlendirmelerle tek bir gözlem yerine daha kompleks genellemelere ulaşmak olanağı doğmaktadır.

Likert (1932) tipi ölçekler, göreceli olarak kolay ve etkili ölçme araçlarıdır (Walton, 1967, s. 335). Bu tip ölçeklerde tutum sürekliliği oluşturan maddeler değil, toplam puanlardır. Çünkü bireyler her maddeye verdikleri yanıtların karşılığı olan puanların toplamına göre değerlendirilmektedir (Sencer ve Sencer, 1978, s. 343). Bu tür Ölçme araçları, tutumun yönünü olduğu kadar yoğunluğunu da dikkate aldığı için yaygın olarak kullanım alanı bulmaktadır. Bu çalışmada bireylere, ölçekteki cümlelere katılma derecelerini belirtmeleri için yedi seçenek önerilmiştir. Seçenekler ve puanları şu şekilde düzenlenmiştir: a) Tamamen kabul. ^ puan); b) Kısmen kabul (6 puan); c) Çok az kabul (5 puan); d) Kararsız (4 puan); e) Çok az red (3 puan) f) Kısmen red (2 puan); g) tamamen red (1 puan).

Devlet ve devlet yönetimi üzerindeki görüşleriyle ün yapan Niccola Machiavelli (1469-1527)'nin Prens ve Söylevler adlı iki önemli eseri bulunmaktadır. Akın (1964)'a göre, bu eserlere, birbirlerini tamamlayan iki kitap, ya da tek bir kitabın iki ayrı bölümü olarak bakılabilir. Her ikisinde de aynı sorulara karşılıklar aranmış, benzer durumlar incelenmiştir. Ancak Söylevler tıhah çok bir araştırma kitabı, Prens ise belli bir görüşü savunmak için yazmış bir yapıttır. Prens adından anlaşıldığı

üzere, prensin görevlerine, devleti kurmak için yapması gerekenlere ayrılmıştır. Machiavelli Prens'te kuvvete, hileye, kurnazlığa dayanan bir devletin kuruluşunu, Söylevler'de ise, sürekli sarsıntısız gelişmeli bir başarının sırlarını anlatmaya çalışmıştır. Kısaca Prens adlı eserinde, kendini açığa vuran bir zorba rejimi anlatırken, Söylevler'de adalete yaklaşmanın yollarını incelemiştir(s. 32).

Bir eserinde krallığı bir eserinde de cumhuriyeti inceleyen Machiavelli'nin gerçek görüşünün ne olduğu, kuşkusuz bu çalışmanın amaçları dışındadır. Fakat, pek de özgürlükten yana olmayan Prens adlı eseriyle ün kazandığı için, Machiavellizm denildiğinde çoğu zaman olumsuz çağrışımlara yol açtığı da bir gerçektir.

Psikiyatrist Christie ile sosyolog Merton (1958), Niccola Machiavelli'nin Prensteki görüşlerinden hareketle, tıp öğrencilerinin tutumlarının belirlenmesinde kullanılmak üzere bir dizi ölçek geliştirmişlerdir. Sonuçta ilginç bir kuramsal çerçeveye oturtulmuş, geniş bir uygulama alanına sahip ölçme araçları elde edilmiştir (Robinson ve Shaver, 1972, s. 503). Türkiye'de de aynı ölçek kullanılarak araştırmalar yapılmıştır (Kasapoğlu, 1987).

Christie ve Merton (1958)'a göre ölçekteki maddeler, insan doğasının zayıf ve yanılmaya müsait, şevkatten yoksun (bu diğer insanlarla ilişkilerde tarafsız olmayı savunmaktır) ve ilişkilerde en kolay ve en kestirme yolları haklı haksız olduğunu düşünmeden kullanmayı vurgulamaktadır.

Aşağıda 20 maddeden oluşan ölçekteki cümlelerden bazı örnekler verilmiştir:

- Eğer bir faydası olmayacaksa yaptığın işin gerçek sebebini kimseye söyleme.
- Önemli kişilere iltifat etmek akıllılıktır.
- Bazı dalavereler çevirmeden yükselmek güçtür.
- İnsanların çoğu babalarının ölümünü, mallarının kaybindan daha kolay unuturlar.
- Genellikle insanlar zorlanmadıkça çalışmazlar.

Gerek ölçme aracının adı, gerekse maddeleri olumsuz çağrışımlara yol açtığı için Christie ve Merton (1958), ölçeğin adına kısaca Mach demektedirler. Bu ölçeğin genel amacı, kişiler arası ilişkilerle yönlendirme

konusunda insanların neler düşündüğünü belirlemektir. Uzun çalışmalarla geliştirilen ölçeğe son şekli, Mach IV adı altında verilmiştir. Ayrıca çocuklara ve eğitim düzeyi düşük kişilere "Kiddie Mach" adı altında uygulandığı gibi, Mach V adlı bir uyarlaması da yapılmıştır (Robbinson ve Shaver, 1972, s. 506).

4.2. Evren ve örneklem

Araştırmada küme örnekleme, kesitsel (cross sectional) olarak uygulanmıştır. Bilindiği üzere Türkiye'de halen 13 sosyoloji bölümü bulunmaktadır. Bunlardan Ankara, ODTÜ ve İstanbul Üniversiteleri öğrencileri 'gelişmiş' üniversiteleri; Selçuk, Cumhuriyet ve Atatürk Üniversiteleri Sosyoloji Bölümü öğrencileri de 'gelişmekte* olan üniversiteleri temsilen seçilmiştir. Küme örneklemesinin koşullarına uygun olarak her sınıftan beşi kız, beşi erkek olmak üzere 10 öğrenci rastlantısal olarak seçilmiştir. Her üniversitenin sonuçta 40 kişilik bir öğrenci grubuyla araştırmada temsil edilmesi hedeflenmiştir. Ancak, Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü yeni kurulduğu için yalnızca ilk iki sınıfla temsil edilebilmiştir. Sonuçta altı üniversiteden 223 öğrenci, anketleri sınıflarında, grup tipi anket koşullarına uygun olarak yanıtlamışlardır. Öğrenci anketleri Bölüm başkanları aracılığıyla Ankara'da toplanmıştır. Araştırmanın bilgi toplama aşaması 1989-90 öğrenim yılında tamamlanmıştır.

4.3. Değerlendirme

Araştırmada toplanan bilgiler, t testi, ki-kare ve tek yönlü varyans analizi gibi istatistiksel önemlilik testleri aracılığıyla yorumlanmıştır. Araştırmacının daha önce aynı ölçeği uyguladığı tıp, hukuk ve veteriner hekimliği öğrencilerine ait bulgular, sosyoloji öğrencilerinininkilerle karşılaştırılarak tartışılmıştır. Ayrıca konuya ilişkin yerli ve yabancı araştırma sonuçlarına da tartışmalarda yer verilmiştir.

5. BULGULAR TARTIŞMA

Aşağıda araştırma amaçları doğrultusunda bulgular tartışılmıştır. Sosyoloji öğrencilerinin, diğer mesleki eğitim gören öğrencilerle sosyal değer ve tutumları açısından karşılaştırıldığında nasıl bir konumda olduğunu açıkça gösterebilmek için Kasapoğlu (1988)'dan yararlanarak Tablo 1 düzenlenmiştir.

Tablo 1.
Değişik mesleki eğitim gören öğrenci gruplarının Mach IV ölçeği puanları.

Ölçek puanı	Ortalama	Standart Sapma
Eğitim Türü	\bar{X}	S
Sosyoloji (6 Bölüm) N = 223	70 ,94	12,38
Hukuk (A.Ü) N = 301	68,31	12,61
Vet. Hek. (A.Ü) N = 163	72,18	12,17
Tıp (H.Ü) N = 223	75,16	14,26
Tıp (A.Ü) N = 270	71,09	11,65
Tıp (G.Ü) N = 169	71,63	11,93
F =7,819 P < 0,0000		

* Sosyoloji öğrencileri dışında varyans analizi sonucu (Kaynak: Kasapoğlu, 1987, s. 85).

Tablo 1'in incelenmesinden sosyoloji öğrencilerinin, hukuk öğrencilerinden daha yüksek olmakla birlikte, tıp ve veteriner hekimliği eğitimi gören öğrencilerden daha düşük ortalama ölçek puanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce batıda yapılmış çalışmalarla ilgili literatürde de özellikle tıp ve hukuk eğitimleri gören öğrenciler değerleri açısından karşılaştırılmıştır (Christie ve Merton, 1958). Bulgular tıp öğrencilerinin, diğer tüm gruplardan daha fazla Mach IV puanı aldığı yönündedir. Tıp öğrencilerinin, fakülteye yüksek derecede idealizmle gelmesine rağmen, uzun zaman geçmeden idealizmi bir tarafa bıraktıkları; tıp fakültesine başarı ile bitirmek düşüncesiyle, yaptıkları işin gitikçe artan teknik yönleri üzerinde yoğunlaştıkları iddia edilmektedir (Becker ve Geer, 1983). Hukuk eğitimi gören öğrenciler için ise, tıp öğrencilerinin aksine kendilerine güvenleri arttığı için, insanlara yardım ve onları sevmeye konusunda daha olumlu tutumlar geliştirdikleri yorumu yapılmaktadır.

Tablo 1'deki bulguların açıkça gösterdiği diğer bir özellik ise, değişik tıp fakültelerindeki öğrencilerin farklı ortalama ölçek puanlarına sahip olmasıdır. Tıp öğrencilerinininkine paralel bir görünüm, sosyoloji öğrencileri arasında da saptanmıştır. Tablo 2'nin incelenmesinden, altı

Tablo 2.

Sosyoloji Bölümleri arasında Mach IV ölçeği ortalama puanlarının karşılaştırılması.

Ölçek Puanı	Ortalama	Standart Sapma
Bölümler	\bar{X}	S
İstanbul Üni. Sosyoloji N = 38	68.18	8.57
Ankara Üni. Sosyoloji N = 40	72.33	12.41
ODTÜ Sosyoloji N = 40	73.55	13.83
Cumhuriyet Üni. Sosyoloji N = 40	75.23	14.17
Selçuk Üni. Sosyoloji N = 40	67.58	11.95
Atatürk Üni. Sosyoloji N = 25	67.24	9.74
G.İ. Toplam N = 223	70.94	12.38
F = 2.9527 P < 0,01		

değişik üniversitede eğitim gören sosyoloji öğrencilerinin farklı ortalama değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Metodoloji bölümünde açıklanmış üzere örnekleme yer alan sosyoloji bölümleri iki geniş grubu temsil etmektedir: Gelişmiş kabul edilenler (A.Ü.; İ.Ü ve ODTÜ) ve gelişmekte olan üniversiteler (S.Ü.; C.Ü.; A.Ü.). Bu yüzden bulgular bu iki grup arasında da karşılaştırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3.

Gelişmiş kabul edilen ve gelişmekte olan Sosyoloji Bölümleri öğrencileri MACH IV puanları.

Ölçek Puanı	Ortalama	Standart Sapma
Bölümler	\bar{X}	S
Gelişmiş Sos. Böl. N = 118	71.41	11.98
Gelişmekte Sos. Böl. N = 105	70.41	12.85
T = 0.60 P > 0.05		

Değişik sosyoloji bölümleri, Mach IV ölçeği puanları açısından altı grup halinde karşılaştırıldığında istatistiksel olarak da önemli (significant) olan bir farklılık göstermektedir (Tablo 2). Ancak bölümler, 'gelişmiş' kabul edilen ve 'gelişmekte' olan üniversitelerde bulunmaları açısından iki grup haline getirilerek karşılaştırıldığında, ölçek ortalama puanları birbirine çok yakın olduğu için, istatistiksel olarak önemli bir farklılık çıkmamaktadır. (Tablo 3). Bulguların yorumunu güçleştiren ve daha karmaşık hale getiren en önemli öge, 'gelişmiş' kabul edilen grup içinde İstanbul Üniversitesinin oldukça düşük ($X = 68.18$); 'gelişmekte olan*' üniversiteler grubunda yer alan Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünün de oldukça yüksek ($X = 75,23$) Mach IV puanına sahip olmasıdır. Daha önce Kasapoğlu (1988)'nin tıp ve hukuk öğrencileri arasındaki farklılıkları yorumlarken başvurduğu ve özellikle öğrencilerinin yapısal özelliklerini (sosyal, kültürel ekonomik v.b) gözönünde bulunduran tartışmalar burada da destek bulmakta ayrıca, değişik bölümlerin birer sistem olarak sahip oldukları farklı, niceliksel ve niteliksel ortamların etkililiği özellikle ön plana çıkmaktadır denilebilir.

Araştırmanın ikinci amacı, belirli bir eğitim programının, öğrencilerin değer ve tutumlarına etki derecesinin incelenmesidir, Daha önceki araştırmalar ilk sınıftan son sınıfa değer değişmelerinin tıp öğrencilerinde her iki yönde de olabildiğini göstermiştir. Örneğin Hacettepe Tıp öğrencilerinde ortalama Mach IV puanı 73'ten 78'e yükselirken; Ankara Ün. ve Gazi Üni. Tıp Fakültelerinde istatistiksel olarak da önemli bulunan düşmeler gözlenmiştir (Kasapoğlu, 1987), Bunai karşılık Tablo 4'deki bulgular incelendiğinde, tüm sosyoloji öğrencileri sınıflarına göre dört grup halinde karşılaştırıldığında -istatistiksel olarak da önemli bulunmayan-çok küçük farklılıkların meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden genelde eğitimden kaynaklanan bir değişmeden söz etmek güçleşmektedir (Her bölümün kendi içinde ilk sınıftan son sınıfa doğru doğru ölçek ortalama puanlarında bazen düşmeler bazen de yükselmeler gözlenmiştir. Ancak örnekleme her bölümün ilk ve son sınıfında yer alan öğrenci sayısı küçük olduğu için standart hata yükselmekte, yanılma olasılığı artmaktadır. Sağlıklı istatistiksel analiz yapılmaması karşısında bu yön tartışma dışında tutulmuştur.) Ayrıca son sınıfların standart sapmasının oldukça büyük olması, onların homojen olmadığına bir işaretidir. Öğrencilerin ilk yıldan son sınıfa giderek heterojen hale geldikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 5'te ise, sosyoloji öğrencileri cinsiyetlerine göre karşılaştırılmış ve Mach IV ölçek ortalama puanlarında istatistiksel olarak önemli

Tablo 4.
Sınıflarına göre Sosyoloji öğrencilerinin Mach IV puanları

Ölçek puanı	Ortalama	Standart Sapma
Sınıflar	\bar{X}	S
Birinci Sınıf N= 62	71.48	10.32
İkinci Sınıf N = 63	70.30	11.65
Üçüncü Sınıf N = 49	70.12	13.82
Dördüncü Sınıf N = 49	71.88	14.31
G.İ Genel Ortalama N = 223	70.94	12.38
F = 0.2580 P >0.05		

Tablo 5.
Cinsiyete göre sosyoloji öğrencilerinin Mach IV puanları

Ölçek puanı	Ortalama	Standart Sapma
Cinsiyet	\bar{X}	S
Kız H = 109	70.69	11.10
Erkek N = 114	71.30	13.63
T = 0.37 P >0.05		

bir farklılık bulunamamıştır. Ancak kızların daha düşük standart sapmaya sahip olmaları, daha homojen bir grup yapısına sahip olmalarının bir işareti olarak yorumlanabilir. Tıp öğrencilerine ait bulgular da sosyoloji öğrencilerinininkine paraleldir (Kasapoğlu, 1987, s. 85)

Son olarak Sosyoloji öğrencilerinin ölçek puanları, düşük (40-65), orta (66-84) ve yüksek (85-112) olarak derecelendirilerek bölümler arasında karşılaştırılmış ve istatistiksel olarak önemli farklılıklar bulunmuştur. Tablo 6'nın incelenmesinden, en önemli farklılıklardan birinin, İstanbul ve Atatürk Üniversiteleri Sosyoloji Bölümlerinde okuyan öğrenciler arasında yüksek Mach IV puanına sahip öğrenci bulunmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık yüksek derecede Mach IV puanına sahip bölümler arasında ilk sırayı Cumhuriyet Üniversitesi

Tablo 6.
Sosyoloji Bölümleri öğrencilerinin Mach IV ölçeğinde düşük-orta-yüksek puan derecelerine göre dağılımı.

Ölçek Puanları	Düşük 40-65		Orta 66-84		Yüksek 85-112		Toplam (Satır)		
	S	%	S	%	S	%	S	%	
Ankara Üni. S.B.	9	22.5	26	65.0	5	12.5	40	100	
ODTÜ S.B.	9	22.5	23	57.5	8	20.0	40	100	
İstanbul Üni. S.B.	13	34.2	25	65.8	-	-	38	100	
Cumhuriyet Üni. S.B.	12	30.0	16	40.0	12	30.0	40	100	
Selçuk Üni. S.B.	19	47.5	18	45.0	3	7.5	40	100	
Atatürk Üni. S.B.	10	40.0	15	60.0	-	-	25	100	
Toplam (Sütun)	72	32.3	123	55.32	28	12.6	223	100	
Sd = 1 0		X ² = 30.0526				P < 0.0008			

alırken, ikinci sırayı ODTÜ almaktadır. Tablo 6 genel olarak değerlendirildiğinde ise, öğrencilerin yalnızca % 12,6 sının yüksek derecede Mach IV puanı aldığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden sosyoloji öğrencilerinin genelde az Makyavelci olduğu söylenebilir.

Tablo 7'de ise sosyoloji öğrencileri 'gelişmiş' ve 'gelişmekte' olan üniversitelerde öğrenim gören iki geniş grup olarak düşük, orta, yüksek derecede Mach IV puanı almaları açısından incelenmiş ve yine istatistiksel olarak önemli farklılıklar bulunmuştur. Gelişmekte olan üniversitelerde düşük derecede Mach IV puanı alma oranı daha fazla iken, gelişmiş kabul edilen üniversitelerde 'orta' derecede puan alma oranı daha fazladır.

Tablo 7.
'Gelişmiş' ve 'Gelişmekte' olan Sosyoloji Bölümleri öğrencilerinin Mach IV ölçeğinde düşük-orta-yüksek puanlara göre dağılımı.

Ölçek Puanları	Düşük 40-65		Orta 66-84		Yüksek 85-112		Toplam (Satır)		
	S	%	S	%	S	%	S	%	
Gelişmiş Üni. S.B.	31	26.3	74	72.7	1/	11.0	118	1000	
Gelişmekte Olan Üni. S.B.	41	39.0	49	46.7	15	14.3	105	1000	
Toplam (Sütun)	72	32.3	123	55.2	28	12.6	223	100	
Sd == 2		X ² = 5.87517				P < 0.05			

Gelişmiş kabul edilen üniversitelerde, gelişmekte olanlara göre Mach IV puanlarının daha yüksek olması beklenirken, tam rededilemese bile açıkça bunun kabulüne izin vermeyen araştırma bulguları, bölümler arasında sistem farklılıklarının ve buna bağlı olarak gelişen değerler ikliminin (value climate) önemini vurgulayıcı işaretler taşımaktadır.

Aşağıda tüm sosyoloji öğrencilerinin tutumları bazı ölçek maddeleri açısından tartışılmıştır:

Sosyoloji öğrencilerinin Mach IV ölçeğinde yer alan bazı maddelere ilişkin tutumları çok açık olmuştur. Örneğin bir kişi veya grubun Makyavelci olmadığına göstergesi olarak "Her zaman mütevazı ve namuslu olmak, önemli ve namussuz olmaktan iyidir" ölçek maddesini onaylayanların oranı % 84'e ulaşmaktadır. Aynı şekilde, "Birisinden sizin için bir şey yapmasını istediğinizde, bunun gerçek nedenini söylemek, etkileyici bazı sebepler sıralamaktan daha iyidir" gibi hiç de Makyavelci olmayan bir tutumu sosyoloji öğrencileri % 89 oranında benimsemektedirler. Buna karşılık sosyoloji öğrencileri "İnsanların çoğu babalarının ölümünü, kıymetli mallarının kaybindan daha kolay unuturlar" gibi bir ifade karşısında çok açık bir tutum sergilememektedir. Bu ifadeyi genel olarak kabul edenlerle rededenlerin oranı birbirine çok yaklaşırken, tamamen kabul ve tamamen red oranları farklılaşmaktadır. Diğer bir ifade ile tamamen kabul edenlerin oranı daha yüksek olarak gözlenmekte ve bu da onların insanlara körükörüne güvenmediklerini- düşündürmektedir. Ancak, "Bazı dalavereler çevirmeden yükselmek güçtür" gibi tam bir Makyavelisti temsil eden ifadeyi değişik derecelerde olmakla birlikte yalnızca % 25 oranında bir sosyoloji öğrencisi grubunun onaylaması karşısında durum daha açıklığa kavuşmaktadır. Ayrıca bulguların, gelişmiş ve gelişmekte olan üniversitelerde bulunan sosyoloji bölümlerinde okuyan öğrencilere göre önemli farklılıklar göstermediği de belirtilmelidir. Bu bilgiler, daha önce tablolar halinde sunulan bulgular paralıdır ve aynı tartışmalar burada da geçerlidir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel amacı diğer mesleki eğitim gören öğrenci gruplarıyla karşılaştırıldığında, Mach IV ölçeği aracılığıyla ölçülmeye çalışılan değer ve tutumları açısından sosyoloji öğrencilerinin konumunu belirlemektir.

En düşük Mach IV ortalama puanına sahip gruplar arasında ilk sırayı hukuk; ikinciye ise sosyoloji eğitimi gören öğrencilerin aldığı be-

lirlenmiştir. Ancak önceki araştırmaların bulguları, değişik tıp fakültelerinin farklı ortalama değerlere sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Tıp öğrencilerinin gösterdiği bu özellik, değişik fakültelerde eğitim gösteren sosyoloji öğrencileri için de geçerlidir.

Sistem yaklaşımı çerçevesinde, sistemin bir bölümündeki değişimler diğer alt-bölümlerde de değişimler meydana getirerek, fakülte/bölümlerdeki ortam farklılıklarına yol açmaktadır. Fakültelerin/bölümlerin özellikleri, sağladıkları eğitim koşulları ve öğrenciler birarada diğerlerinden farklı bir değerler kompozisyonunun oluşmasına olanak sağlamaktadır. Ancak genel olarak sosyoloji öğrencilerinin "amaca ulaşmada her yol meşrudur" biçiminde özetlenebilecek Makyavelci bir kişiliğe sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Türkiye'de öğrencilerin çok bilinçli tercihlerle görecekları eğitimleri seçmedikleri veya gerçekten istedikleri bölümlere giremedikleri bilinmekle birlikte, sosyoloji eğitimini alt sınıflarda bile olsa tercih ederek bu bölümlerde okumaya hak kazanan öğrencilerin, insana ve topluma yönelik değerlerinin olumlu olması beklenir. Ayrıca sosyoloji öğrencilerinin genelde alt-orta sosyo-ekonomik düzeyde ailelerden gelmeleri, ve bu kesimlerin genelde insana yönelik değer ve tutumlarında görece olarak daha olumlu olmaları da gözönünde bulundurulduğunda, bulgular tutarlı ve beklenen yöndedir.

Bu tür bir araştırmanın, her bölümün ilk ve son sınıfları arasında karşılaştırmaları olanaklı kılacak büyüklükteki örnekler üzerinde yürütülmesine gereksinme vardır. Çünkü her bölüm, dört yıllık eğitiminin de bir yansıması olarak, diğer bölümlerden oldukça farklı bir ortalama puana sahip olduğunu göstermişken, altı sosyoloji bölümünde okuyan öğrenciler sınıfları itibarıyla karşılaştırmalı olarak, yıllara göre sanki bir farklılık yokmuş izlenimini veren bulgular elde edilmiştir, özellikle bu noktada daha derinlemesine araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Sosyoloji eğitiminin değerlerde bir değişim meydana getirip getirmediği sorusu da böylelikle açıklığa kavuşacağından, panel tekniği aracılığıyla araştırmanın geliştirilmesi önerilir.

KAYNAKÇA

- Arı, O. (1977) Kamuoyu Ölçülmesi, Sosyoloji Konferansları, 15. *Kitap*, ss. 39-48.
- Başaran, F. (1990) "Üniversite Öğrencileri Üzerinde Psiko-Sosyal Bir Araştırma", *Psikoloji-Seminer Dergisi*, 8. sayı, ss. 825-842.

- Becker, H.S., Geer, B. (1983) *The Fate of idealizm iu Medical School, Social Interaction*, Ed. Howard Robboy ve C. Clark, Newyork, St. Martim's Press.
- Christie, R, Merton, R.K. (1958) *Procedures for the Sociological Study of the velues Climate of the Medical Schools, Ecology of Medical Student*, Ed. H. H. Gee ve R.J. Glaser, Evanston Illinois.
- Eron, L.D. (1958) *The Effect of Medical Education on Attitudes. A follow-up Study, Ecology of Medical Student*, Ed. H. H. Gee ve R.J. Glaser, Association of American Medical Colleges, Evanston, Illinois.
- Eserpek, A. (1981) *Eğitimin Yeni Tutum Geliştirmede Etkinlik Derecesi*, A.Ü.D.T.C.F. yay. no 314.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1976) *İnson ve insanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ank.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973) *Gençlerin Tutumları; Kültürlerarası Bir Karşılaşırma*, ODTÜ, Fen-Edebiyat Fak. yaym no. 25.
- Kasapoğlu, A. (1987) "Sosyolojik Açıdan Tıp Eğitimi", *TODAIÉ Dergisi*, cilt 20, sayı 3 s: 83-98.
- Merton R.K. (1957) *Social Theory and Social Structure*, New York, Free Press.
- Meston, R.K., Reader, G.G., Kendall, P.L. (1957) *The Student Physician*, Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Ozankaya, Ö. (1966) *Üniversite öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, A.Ü.S.B.F. yay.
- Ozankaya, ö. (1980) *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Ank. T.D.K. yayını.
- Ringer, F. (1990) "The Intellectual Field, Intellectual History, and the Sociology of Knowledge", *Theory and Society*, vol: 19/3. June, s. 269-293.
- Robinson, J.P., Shaver, P.R. (1972) *Measures of Social Psychological Attitudes*, Michigan, Institute for Social Research, The University of Michigan.
- Rogers, C.L., Caplovitz, D., Glaser, W.A. (1960) "Student Faculty Relations in Medical Schools", *Bureua of Applied Social Research*, New York, Colombia Uni.

- Rokeach, M. (1973) *Beliefs, Attitudes and Values*, San-Francisco, Jossey Bass Publishers.
- Tezcan, M. (1981) *Eğitim Sosyolojisi*.
- Tezcan, M. (1981) *Eğitim Sosyolojine Giriş*. A.Ü. Eđ. Fak. Yay. no: 91.
- Walton, H J. (1967) "The Measurement of Medical Student's Attitudes", *British J. Med. Edu.* V. 1. s. 330-340.